

Folkert Haanstra Grootouders

Onder regie van de Inspectie van het Onderwijs vindt in schooljaar 2024/2025 weer een peiling plaats van het onderwijsniveau van kunstzinnige oriëntatie. Dit periodiek onderzoek moet twee vragen beantwoorden: **Welke kennis en vaardigheden hebben leerlingen in groep 8 en hoe ziet het aanbod van scholen er uit? Dit artikel gaat over welke vragen je over het aanbod zou moeten stellen.**

In 2015/2016 vond de vorige peiling kunstzinnige oriëntatie plaats (Inspectie van het Onderwijs, 2016). 132 scholen vulden een vragenlijst in over kenmerken van hun aanbod en leerlingen van die scholen maakten opgaven op het gebied van beeldende kunst, dans, drama/theater en muziek. Het

ging daarbij zowel om maken als beschouwen. Na publicatie van de peiling besteedden media veel aandacht aan de uitkomst dat het niveau van tekenen achteruit was gegaan vergeleken met de vorige peiling in 1996/1997. Er ontstond discussie over de vraag of het niveau echt achteruit was gegaan (waren de opgaven en manier van

beoordelen wel juist?) en zo ja, wat de oorzaken van de teruggang konden zijn (Haanstra, 2020).

GEEN SAMENHANG

Wat veel minder aandacht kreeg was dat er vrijwel geen relaties waren tussen de gemeten kennis en vaardigheden op kunstzinnig gebied en de gemeten kenmerken

van het onderwijsaanbod. Leerlingkenmerken zoals sekse, verwacht onderwijsniveau na de brugklas en vrijetijdsactiviteiten op het gebied van kunst en cultuur (voor de school niet beïnvloedbare factoren) bleken wel samenhang te vertonen met leeruitkomsten. Een sombere conclusie over het vrijwel ontbreken van samenhang tussen gemeten schoolkenmerken en leerprestaties kan zijn dat het onderwijs in kunstzinnige oriëntatie er niet veel toe doet en dat de achtergrondkenmerken van leerlingen kennis en vaardigheden bepalen. Dat zal tot op zekere hoogte het geval zijn, maar daarnaast kan het aanbod van scholen onvoldoende in kaart zijn gebracht. De gemeten kenmerken moeten dan anders of uitgebreider worden bevraagd en misschien ontbreken bepaalde factoren in de vragenlijst over het aanbod.

Om bij de komende peiling te helpen bij het stellen van de goede vragen over factoren

van het onderwijsaanbod die de leerprestaties beïnvloeden is binnen het lectoraat Kunsteducatie van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten een uitgebreide literatuurstudie verricht. Centrale vraagstelling van de studie is: Wat is er bekend over onderwijsfactoren in relatie tot leerprestaties op het gebied van kunstzinnige oriëntatie in (het einde van) het primair onderwijs?

LITERATUURSTUDIE

Voor de studie zijn internationale publicaties vanaf 2003 verzameld op het gebied van beeldend, dans, drama en muziek in het primair onderwijs. Cultureel erfgoed is net als bij de vorige peiling beperkt tot kunst en waardering voor aspecten van kunst. Er is ook literatuur gezocht over drie vakoverstijgende thema's, namelijk creativiteit, samenwerking met de culturele omgeving en interdisciplinariteit. De studie is uitgevoerd door vijf onderzoekers, waarvan vier elk een kunstdiscipline onder hun hoede namen en de vijfde zich richtte op de vakoverstijgende thema's.

In totaal zijn er 293 publicaties verzameld en bestudeerd. De studie leverde bij muziek de meeste publicaties op, gevolgd door beeldend en daarna drama/theater. Bij dans was de oogst mager. De aantallen gevonden onderzoeken per kunstdiscipline zijn een indicatie voor de hoeveelheid empirische kennis en weerspiegelen de ongelijke positie van die disciplines in het onderwijs. Dat geldt niet alleen voor Nederland, maar ook internationaal. Het meeste onderzoek betreft factoren met betrekking tot productieve kunsteducatie, een kleine minderheid gaat over beschouwing.

Van de verzamelde onderzoeken is 85% verricht in het buitenland. Het gaat daarbij vooral om Angelsaksische landen en in mindere mate om landen uit Oost-Europa, Scandinavië en Azië. Ook maken enkele Duitstalige

publicaties deel uit van de verzameling. De vraag in welke mate de resultaten van buitenlandse onderzoeken toepasbaar zijn op kunstzinnige oriëntatie in Nederland, is moeilijk te beantwoorden. Er zijn verschillen in schoolsystemen, verschillen in de positie van de kunstvakken, verschillen tussen de leerplannen etc. Maar behalve verschillen bestaan er ook overeenkomsten. Een Amerikaans onderzoek dat de landelijke leerplannen en leerplankaders van vijftien landen vergelijkt, stelt dat er een hoge mate van vergelijkbaarheid is in de belangrijkste doelstellingen en in de gebruikte concepten. Blijkbaar is er zoiets als een internationale 'latente consensus' over wat leerlingen geacht worden te leren in de kunstvakken. De vaak marginale positie van de vakken dans en drama/theater zien we ook in veel landen terug. Om deze redenen is het aannemelijk dat het internationale onderzoek relevant is voor de Nederlandse situatie.

ONDERWIJSFACTOREN

In de bestudeerde literatuur worden vijf soorten onderwijsfactoren genoemd die bijdragen aan kwaliteit van kunsteducatie en daarmee aan betere leerprestaties:

1. visie/doelstellingen/gewenste effecten,
2. onderwijsproces/-programma,
3. deskundigheid van leerkrachten, vakleerkrachten, kunstenaars etc.,
4. randvoorwaarden (tijd, financiën, faciliteiten) en
5. samenwerking met de culturele omgeving.

Het onderwijsproces (2) is onder te verdelen in het wat (leerplan, inhoud/thema's, opdrachten etc.), het hoe (didactiek, pedagogiek, werkvormen etc.) en toetsing en beoordeling. Van de verzamelde onderzoeken heeft de meerderheid (ca. 60%) betrekking op het onderwijsproces en de rest is verdeeld over de andere soorten factoren.

Als we deze factoren betrekken op beschikbare gegevens over het aanbod van Nederlandse scholen

Folkert Haanstra bekleedde van 2001 tot en met 2015 de bijzondere leerstoel Cultuureducatie en Cultuurparticipatie, ingesteld door LKCA. Van 2002 tot en met 2016 was hij lector Kunst- en Cultuureducatie bij de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.

“VRAGEN OVER INHOUD, DIDACTIEK EN BEOORDELING STEL JE TOCH HET LIEFST AAN DEGENE DIE HET ONDERWIJS GEEFT”

kunnen we constateren dat vooral wordt onderzocht in welke mate bepaalde factoren aanwezig zijn. De monitoronderzoeken cultuureducatie primair onderwijs en Evi (digitaal zelfevaluatie-instrument van scholen) vragen of een school een visie heeft en in welke mate die wordt gedeeld, of er een doorlopende leerlijn is, of er vakleerkrachten zijn, of er sprake is van samenhang tussen de kunstdisciplines onderling en/of met andere leergebieden en met welke culturele instellingen wordt samengewerkt.

INHOUDELIJKE VRAGEN

Op basis van de literatuurstudie pleiten wij ervoor om bij de komende peiling *inhoudelijke* vragen over het aanbod te stellen. Dus niet alleen of er een vastgelegde visie is, maar ook hoe die is te karakteriseren, bijvoorbeeld vanuit een bepaalde theoretische visie, zoals Cultuur in de Spiegel, Art Based Learning of authentieke kunsteducatie. En of muziek wordt gegeven vanuit een bepaalde benadering, zoals Kodály, Orff, Gehrels of Leerorkest.

Verder niet alleen te vragen of er vakleerkrachten zijn voor bepaalde disciplines, maar ook welke rol de groepsleerkracht speelt bij de lessen van de vakleerkracht. Is er bijvoorbeeld sprake van co-teaching, waarbij ieders expertise wordt gebruikt bij het ontwerpen, uitvoeren en evalueren van lessen? Bij de vraag naar samenwerking met culturele instellingen of kunstenaars vragen of er naast organisatorische ook inhoudelijke afspraken worden gemaakt, zoals duidelijkheid over elkaars doelstellingen en gewenste effecten bij de leerlingen en aansluiting van het thema bij het curriculum en de leerlingen.

CREATIVITEITS- ONTWIKKELING

In de vorige peiling kunstzinnige oriëntatie zijn vrijwel geen vragen gesteld over inhoud en didactiek van het onderwijs. In de voor de literatuurstudie verzamelde onderzoeken ging het juist vaak over effecten van lesinhouden, soorten opdrachten, docentgedrag, werkvormen, gebruik van digitale media en dergelijke. Dit geldt voor de verschillende kunstdisciplines, maar ook voor een vakoverstijgend thema als creativiteit. Over dat thema zijn 44 onderzoekspublicaties verzameld.

Volgens dat onderzoek moeten leerkrachten om creativiteitsontwikkeling te stimuleren hun leerlingen tijd en ruimte geven om dingen uit te proberen, in een veilige omgeving risico te leren nemen en te leren omgaan met mislukking. Ook moeten ze leerlingen motiveren om kennis op te doen, want kennis op een bepaald gebied is een belangrijke basis voor creativiteit op dat gebied. Onderzoeken benadrukken de positieve invloed van groepswork en samenwerking tussen leerlingen op creativiteit. Volledig open of gesloten opdrachten kan men het beste vermijden, er moet evenwicht zijn tussen het geven van voldoende vrijheid en het aanbrengen van voldoende structuur. Materialen en media kunnen in meer of mindere mate uitnodigen tot creativiteit. Zo zijn er onderzoeken die aantonen dat het gebruik van sommige digitale media in de kunstvakken creativiteit kunnen stimuleren. Enkele onderzoeken laten zien dat kennis over creativiteit bevorderend werkt, maar dat leerlingen die kennis vaak niet hebben. Explíciete instructie over het creatieve proces heeft daarom een positieve

invloed. Onderzoekers concluderen ook dat je de kwaliteit van het creatieve proces kunt bevorderen door tussentijdse, formatieve evaluatie door de leerkracht, maar ook door zelfevaluatie en zelfreflectie van de leerling.

In de peiling van het aanbod zou naar een aantal van deze kenmerken van creativiteitsbevordering kunnen worden gevraagd. Ook kan meer concreet worden gevraagd of bepaalde soorten opdrachten vaak of weinig worden gegeven zoals opdrachten gericht op reproductie of op de eigen creatieve productie van de leerling. Bijvoorbeeld ‘bestaande danspassen aanleren’ versus ‘experimenteren met dansbewegingen’ of ‘meezingen en klappen met een bekende melodie’ versus ‘muziek maken op zelfgemaakte instrumenten’. Men kan ook denken aan een vraag over de eindmusical van groep 8: wordt een kant-en-klare, gekochte musical uitgevoerd of hebben de leerlingen bijvoorbeeld inbreng in het verhaal, de liedjes.

WIE BEANTWOORDT DE VRAGEN?

Tot slot: wie moet de vragen beantwoorden? Bij de monitoronderzoeken cultuureducatie primair onderwijs en ook bij de vorige peiling was dat de schoolleider of de interne cultuurcoördinator. Zij hebben het meeste overzicht als het de gehele school betreft. Maar vragen over inhoud, didactiek en beoordeling stel je toch het liefst aan degene die het onderwijs geeft: de groepsleerkracht of de vakleerkracht van de leerlingen die de opdrachten van de peiling maken. Tenslotte is het belangrijk om ook leerlingen vragen te stellen over hun ervaringen met kunstzinnige oriëntatie. ●

VERDER LEZEN?

De uitgebreide resultaten en aanbevelingen van de literatuurstudie staan in het rapport *Wat werkt in kunstzinnige oriëntatie? Reviewstudie naar beïnvloedbare factoren voor leerprestaties bij kunstzinnige oriëntatie in het primair onderwijs* van Cock Dieleman, Folkert Haanstra, Ellen van Hoek, Linda Reus en Diederik Schönau. Redactie: Folkert Haanstra, Melissa Bremmer en Emiel Heijnen.
www.ahk.nl/onderzoek/research-profile/publicaties/publicatie/wat-werkt-in-kunstzinnige-oriëntatie/

- Haanstra, F. (2020). De relevantie van tekenen. *Cultuur+Educatie*, 19(54), 111-127.
- Inspectie van het Onderwijs (2016). *Peil.Kunstzinnige oriëntatie 2015-2016*. Inspectie van het Onderwijs.